

36. KPP. *Uchwały i rezolucje*. – T. III. – W., 1956. 37. PPS-Lewica 1906-1918. *Materialy i dokumenty*. – T. II: 1911-1914. – W., 1962. 38. Szmidt B. *Socjaldemokracja Królestwa Polskiego i Litwy: mater. i dok. 1914–1918*. – Moskwa, 1936. 39. Trzeciński W. *Z minionych dni Polski Podziemnej 1905-1918*. – W., 1937. 40. Kasprzakowa J. *Ideologia i polityka PPS-Lewicy w latach 1907–1914*. – W., 1965. 41. Kowalewski J. *Zarys historii polskiego ruchu robotniczego w latach 1918–1939. Cz.1*. – W., 1959. 42. Kozłowski Cz. *Z dziejów polskiego ruchu robotniczego*. – W., 1975. 43. Radlak B. *SDKPiL w latach 1914–1917*. – W., 1967. 44. Tych F. *PPS-lewica. Niektóre problemy jej ideologii i działalności 1906–1918*. – W., 1958. 45. Tych F. *PPS-lewica w latach wojny 1914–1918*. – W., 1960.

УДК 94(477.8)(092),,18/19»

В.М. Мельник

Львівський Національний університет імені Івана Франка

ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕОФІЛА ТА ЯРОСЛАВА ОКУНЕВСЬКИХ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ ТА В РОКИ ОКУПАЦІЇ ГАЛИЧИНИ ПОЛЬЩЕЮ

© Мельник В.М., 2012

Досліджується участь Теофіла та Ярослава Окуневських у національно-визвольній боротьбі українського народу під час Першої світової війни та в роки окупації Галичини Польщею.

Study is part Teofil and Yaroslav Okunevsky in the national liberation struggle of Ukrainian people during World War II and during the occupation of Galicia, Poland.

Формування громадянського суспільства в Україні посилює зацікавлення широкого загалу українства, передусім науковців, вітчизняною історією. Глибоке та критичне осмислення подій минулого, увага до народних традицій і культурних надбань, вивчення досвіду господарської діяльності та аналіз результатів політично-державницьких прагнень українців, особливо в період національного відродження другої половини XIX – початку XX ст., усвідомлюються нині як консолідуючі чинники суспільства. При цьому пріоритетного значення набуває звернення до творчої спадщини знакових постатей української історії, повернення із забуття правди про сподвижників національної ідеї, адже людський вимір є тим критерієм, який визначає духовність, потяг до історичної правди.

Серед постатей, які віддано працювали на теренах українського національного відродження Східної Галичини і яких замовчувала або несправедливо не визнавала влада, виділяються брати – Теофіл та Ярослав Окуневські. Різним аспектам національно визвольної боротьби українського народу під час Першої світової війни присвячені в українській історіографії окремі наукові праці, серед них варто відзначити О. Доценка [11], В. Дмитрика [8], Ю. Павленка та Ю. Храмова [16]. У цих працях є інформація про активну участь Теофіла та Ярослава Окуневських в боротьбі за незалежність рідного народу.

Окремі аспекти життя та діяльності братів Окуневських під час українського національно визвольного руху досліджували З. Баран [4], Я. Ганітевич [6], М. Марунчак [5], В. Яшан [18].

З приходом польської окупації в Галичині діяли чотири політичні партії, які підтримували діяльність екзильного уряду ЗУНР, тобто уряду д-ра Є. Петрушевича, який вже тоді перебував за кордоном [17, с. 35–39]. До них належали Трудова Партія, Українська Радикальна Партія, Націонал Демократична і „Соціалістична» – РУРП, що свою діяльність датувала від 1890-х рр., коли в її початковій організаційній праці брали участь І. Франко, М. Павлик, М. Драгоманов, Т. Окуневський [15, с. 350]. Усі ці партії створили міжпартійну Раду, яка своїми політичними

деклараціями давала напрямок політичному мисленню і політичній праці української спільноти в Галичині.

„Австро-польські військові повісили в часи війни з малярськими офіцерами більше 20 тис. селян (гуцулів, бойків, лемків) у горах Карпатах, засуджуючи їх нібито через москвофільство. Рота малярських гусарів посікла умовно кілька десятків людей, ведених до Перемишля з якогось ближнього села під виглядом зради державної, про яку людям й не снилося. Російські війська, поки їм велося добре і гнали перед собою австрійську ландверу, обходилися з нашими людьми, як з інтелігенцією, а з селянами – лагідно і прихильно» [3, с. 122]. Такими словами згадує д-р Т. Окуневський війну. Він у цей час перебуває в Городенці та намагається усіма силами сприяти розвитку національно-визвольного руху. Цей рух у Галичині і Наддніпрянській Україні з початком Першої світової війни розколовся. Більшість західноукраїнських політиків підтримало у війні Австро-Угорщину. У серпні 1914 р. представники радикальної, соціал-демократичної і націонал-демократичної партій заснували у Львові міжпартійний блок — Головну Українську Раду (ГУР), яку очолив Кость Левицький. ГУР активно долучилась до формування українських військових підрозділів. Більшість учасників цих підрозділів були членами військових, громадських, спортивних молодіжних організацій „Січ», „Сокіл», „Пласт». Був створений „Легіон Українських Січових Стрільців». Австро-Угорщина використовувала Січових Стрільців проти російської армії на найважчих ділянках фронту, внаслідок чого вони зазнавали величезних втрат і кілька разів були розгромлені [7, с. 78].

Після відступу російської армії з Галичини у 1915 р. ГУР також проголосила метою створення Української держави на землях, що входили до складу Російської імперії.

Що ж стосується західноукраїнських земель, то вони мали стати автономною областю Австро-Угорщини. У зв'язку з новою розкладкою сил 1916 р. Австро-Угорщина і Німеччина домовились про створення Польської держави, до складу якої мали бути долучені і західноукраїнські землі. Це перекреслювало плани українців щодо створення власної держави. За цих умов ГУР самоліквідувалася. Українські політики на чолі з Є. Петрушевичем взяли курс „орієнтації на власні сили“. У травні 1917 р. Є. Петрушевич зробив парламентську заяву, що землі колишнього Галицько-Волинського князівства є українськими землями, отже, не можуть бути частиною Польщі. СВУ розгорнув активну роботу у таборах для військовополонених. З військовополонених були сформовані Сірожупанна і Синьожупанна дивізії [16, с. 56].

У національному русі Наддніпрянської України стався розкол. Насамперед це стосувалось УСДРП, частина представників якої на чолі з Симоном Петлюрою підтримала у війні царську Росію. Інші соціал-демократи на чолі з В. Винниченком засуджували війну, виступали за автономію України, а деякі навіть підтримали противників Росії. На найпоміркованішу позицію стало ТУП, яке пропонувало українцям дотримуватись у війні нейтралітету.

Царський уряд використав початок війни як привід для того, щоб остаточно розправитись з національним рухом у Наддніпрянській Україні. Відновилися заборони „Просвіт», остаточно були закриті українські видання. Професор М. Грушевський та інші українські політики були вислані з України в Росію. До того ж царський уряд намагався використати українських діячів у своїх цілях. Вихідці з Галичини москвофільської орієнтації заснували в Києві „Карпаторуський визвольний комітет“, який закликав галичан урочисто зустрічати російську армію і допомагати їй.

З метою підтримки російської армії був створений Комітет Південно-Західного фронту Всеросійського союзу земств і міст. У 1916 р. С. Петлюра був призначений помічником уповноваженого цього Союзу на Західному фронті [7, с. 63].

До 1917 р. сили воюючих сторін були вичерпані. Виснажлива війна спричиняла повсюдно зростання незадоволення, патріотичний запал згас. І в Західній, і в Наддніпрянській Україні дедалі частіше відбувались антивоєнні виступи, причиною чого став різкий спад життєвого рівня населення. Набирав сили страйковий рух. Отже, на початок 1917 р. в Російській імперії, зокрема й Україні, визрівав революційний вибух.

Українська інтелігенція, а серед неї і Т. Окуневський, незважаючи на місце свого перебування, брали активну участь у цих подіях. На Українському Національному З'їзді у Києві в квітні 1917 р. Галичину представляв майбутній член виділу УНР Т. Окуневський, який відвідував Наддніпрянщину ще у довоєнний період.

Під час війни Т. Окуневський переживав важкі хвили. „Серце мов тягло мене за слов'янською східною державою, звідки моя дружина, а тим часом обов'язки прикували мене до Австрії, був я тоді австрійським послом у Відні» [3, с. 122].

Під час Першої світової війни Окуневський був заарештований в Чорткові на окупованій російським військом території. Після арешту він переїхав з дружиною і дочкою до Києва і там працював два роки секретарем Сільського „Хазяйського Общества», щоб заробити на прожиття. У травні 1917 р., вже в часи революції, заходами Дмитра Дорошенка, який був губернатором Буковини і Східної Галичини, Т. Окуневський повернувся до Городенки і в своєму домі застав російського старосту. Того старосту Дорошенко призначив на іншу посаду, а до Городенки призначив старостою Щироцького, який, як виявилось, був тітчиним братом дружини Т. Окуневського. Щироцький призначив Т. Окуневського судовим начальником для Городенки і Обертину та віддав йому владу над судами і поліцією. Україна подала помічну руку Галичині, але, на жаль, не на довго [13, 256]. Армія Брусилова зазнала поразки біля Калуша і на місце українського старости спровадився до дому Окуневських австрійський полковник, чех Строкач. Д-р Окуневський мав змогу поїхати до Відня і з'явився у Державній Раді. У той час йому повернули право виконувати адвокатуру, якою раніше заборонили займатися [15, с. 367].

31 жовтня 1918 р українці у Львові остаточно вирішили перебрати владу на території Східної Галичини, не чекаючи формального дозволу із Відня. Того ж дня зі Львова виїхали кур'єри з наказом, щоб 1 листопада українські повітові організації взяли владу на провінції [14, с. 39].

3 листопада 1918 р. державну владу в Городенці перебрав провід українців. Військовим комендантом Городенки і повіту був призначений пор. Іван Чайка. Разом з військовиками в складі 15 осіб Чайка роззброїв постерунок жандармерії, що містився в будинку д-ра Окуневського, а потім перебрав владу у старостві та інших адміністративних установах. Старостою повіту став доктор Т. Окуневський, маршалком повіту Іван Пісецький, а військовим комендантом Городенки І. Горбачевський [5, с. 178].

Т. Окуневський у своїй автобіографії описує так події війни: „Після численних боїв поразка Австрії ставала очевидною і під цим свіжим подувом свободи рушила наша молодь і рештки наших українських військ, зайняли Львів та інші міста Східної Галичини. У цей час я став старостою Городенківським, вся влада опинилась в наших руках. Ми стали хазяїнами в своїй хаті» [3, с. 122]. У цих його словах присутній патріотизм за рідну землю, за народ, ці настрої переповнюють ество Т. Окуневського.

Коли українці перебирали від Австрії владу, д-р Окуневський був в Городенці і бачив, як справно чота вже українських вояків під проводом старшини Івана Чайки зі Стрільча роззброїла станицю австрійської жандармерії, що була в одному з будинків Окуневських. Той відділ зайшов до староства, на пошту і проголосив українську владу. Староста, поляк Стшельбіцький, написав до Окуневського листа, щоб перебрав урядування в старостві, і він почав урядувати, як український повітовий комісар [1, с. 43]. Делегати з сіл Городенщини одностайно затвердили Окуневського на тій посаді. „Сталося: ворог, що сидів нам на карку сотки літ, злетів з овиду, а українці стали господарями на своїй землі. Але вони не доросли ще були до великого завдання і в початках будування власного життя не станули на висоті великої хвилі», – пише в своїм життєписі д-р Окуневський [3, с. 122].

Д-р Окуневський став членом Національної Ради Західної Української Народної Республіки, яка була парламентом ЗУНР і членом її Виділу (Президії) [9]. У квітні 1919 р. український уряд, який був тоді у Станіславі, вислав Окуневського до Праги вести переговори з чеським урядом і шукати допомоги проти поляків [4, с. 469]. Але події на фронті перекреслили ці плани, бо армія

Галлера, перекинена з Франції, витиснула Українську Галицьку Армію за Збруч, а деякі частини перейшли Карпати і віддали чехам зброю та військово добро [18, с. 581].

За порадою чеських приятелів (Бенеш, Кльофач) д-р Окуневський виїхав до Парижа, де відбувалась Мирова конференція і застав там українську мирову делегацію під проводом Сидоренка. До французьких політиків не було доступу: вони хотіли сильної Польщі і тому давали їй у придане і українську частину Галичини. Тому д-р Окуневський шукав зв'язків з американською делегацією і після численних зусиль домігся аудієнції у міністра Лянсінга. Він прийняв д-ра Окуневського і в присутності американського генерала уважно вислухав його. В кінці іменем своїм і від імені президента Вільсона заявив, що в Східній Галичині буде проведений плебісцит, результат якого вирішить належність краю. Задоволений такою відповіддю, Окуневський покинув Париж, проте все таки до плебісциту Франція не допустила. Бездомного Окуневського прийняв д-р Ціпановський у таборі в Святобожицях біля Моравського Берна, куди приїхала і дочка Олена. Дружина, яка залишилась в Городенці, важко занедужала. На інтервенцію австрійського міністра Білінського Окуневський виклопотав польський паспорт і повернувся до дружини в Городенку. Дружину оперували в клініці у Львові, але після наркозу вона занедужала на запалення легенів і померла. Дочка Олена, що студіювала в Празькому університеті, також повернулася до Городенки [18, с. 582].

Т. Окуневський так пише в своїй автобіографії про цей період життя: „Літо 1920 р. біля Варшави загорівся бій на життя і смерть. Над Дністром здержував похід більшовицьких полчищ ген. Омелянович-Павленко. До Городенки завітали українські війська під командою полк. Долуда. В голові цього сміливого полковника, що недавно воював під Львовом, зародилася відважна думка, щоби врятувати бодай Покуття. Польський староста трепетав від Долудового розмаху. Я поїхав з Долудом ще до ген. Омеляновича-Павленка, що мав свою квартиру під Станіславом, щоби порадитися з ним. Та тут нам ген. Омелянович-Павленко приносить депешу з Варшави, що війська Пілсудського побили большевиків під Варшавою на голову і большевицькі війська втікають на лоб, на шию. Плян полк. Долуда відпав як нереальний. І сів я у своїй скромній хаті в Городенці з тяжким почуванням сина битого долею народу» [12, с. 114].

Д-р Окуневський був у великій пошані не лише між своїми, але й серед влади, вона мусила рахуватися з його думкою і словом. Все ж таки, як у 1922 р. польська окупаційна влада розпочала безправно вибори до польського сейму, тоді Окуневський мусів сплатити данину того часу, був арештований разом з іншими провідними діячами і деякий час перебував у в'язниці Окружного Суду в Коломиї.

Не менш важливу роль у національно-визвольній боротьбі українського народу відіграв і молодший брат д-ра Теофіла Окуневського Ярослав. Він – відомий доктор медицини, організатор медичної служби у Військово-морському флоті Австро-Угорщини, адмірал, досягнув одну з найвищих посад у Австро-Угорщині. Мандрівник, автор публіцистичних праць, мемуарів та спогадів, меценат, громадсько-політичний діяч, засновник і керівник Української Санітарної Місії ЗУНР у Відні, Я. Окуневський належить до тих численних українців, яким в умовах поневолення українських земель сусідніми державами довелося працювати на чужині, здобувати визнання у інших народів, подібно як Іванові Горбачевському, Іванові Пулюю та багатьом іншим.

Перша світова війна застала Я. Окуневського у Головному штабі флоту на посаді адмірала, Головного лікаря і начальника Головної медичної служби Австро-угорського флоту. Набутий багатий досвід пригодився під час організації медичної служби флоту в бойових умовах.

Водночас він став брати активну участь у національно-визвольній боротьбі українського народу. З початком війни у 1914 р., коли в Західній Україні почали масово створюватися відділи Українських Січових Стрільців (УСС), в скорому часі з яких був створений Легіон УСС, Ярослав Окуневський вітав його створення, став організатором та головою Української Санітарної Місії у Відні, згодом – начальником Санітарної управи Української Галицької Армії, вступив у Союз визволення України. Він надав істотну допомогу санітарній службі Легіону УСС, організував доставу для нього медикаментів, збирав кошти для молоді Української держави, жертвував на

забезпечення Легіону великі суми. Особливо велику фінансову допомогу надав йому Іван Білинський – уродженець Тернопільщини, який став у Єгипті придворним фармацевтом і лікарем одного із знатних кедивів, володів великим багатством. Проте інфляція воєнного часу призвела до знецінення грошей і великих втрат, що пізніше дуже пригнічувало Я. Окуневського [8, с. 144].

Адмірал д-р Ярослав Окуневський, як один з представників Української Парламентарної Репрезентації, опівночі з 1 на 2 березня 1918 р. у Відні, разом з представниками Союзу визволення України та почесною чотою Українських Січових Стрільців під проводом Дмитра Катамая та генерала Захара Павлюка, зустрічає колишніх полонених козаків з Йозефштадту. Офіцерів-українців передислоковували до м. Володимира-Волинського з метою подальшої організації та поповнення особовим складом. З табору Фрайштадт на Україну від'їхало 900 козаків і 5 старшин [11, с. 22]. Він виступив з привітанням та побажав козакам успіхів у боротьбі з віковичним ворогом України, запевнив, що галицькі українці кожної хвилини допоможуть своїм братам, чим тільки зможуть.

Після проголошення у 1918 р. Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) Я. Окуневський очолює Державну медичну місію ЗУНР у Відні. Незабаром він зголошується в Галичині до служби рідному народу, в період 1919–1922 рр. переїжджає жити до Городенки до брата, стає головнокомандувачем у санітарних справах Державного Секретаріату ЗУНР.

Коли Морське відомство УНР стало формувати полки морської піхоти, виникли проблеми з їхнім медичним забезпеченням. Як колишній головний лікар Австро-Угорського флоту, керівник медичної місії ЗУНР у Відні адмірал Я. Окуневський зробив значний внесок у забезпечення військ УНР. Використавши свої зв'язки у Відні, він у 1919 р. організував доставку медикаментів і військово-медичного майна на потреби Армії УНР, для забезпечення військ генерала М. Омеляновича-Павленка, в тому числі і Дивізії морської піхоти. Він також надав значну допомогу військово-морському аташе УНР у Відні капітанові 2-го рангу Дашкевичу-Горбацькому в організації відправки з Адріатичних портів флоту Австро-Угорщини вихідців із Західної України для комплектування ними морської піхоти УНР, зокрема для підготовки в Коломиї 1-го Гуцульського полку морської піхоти. Тоді для організації набору особового складу Морський міністр контр-адмірал Михайло Білинський разом з офіцерами свого відомства капітаном 1-го рангу Миколою Злобіним та капітан-лейтенантом Святославом Шрамченком здійснили подорож зі Станіслава (нинішнього Івано-Франківська), через Коломию, Заболотів, Косів у Жаб'є (тепер Верховина), під час якої організували поповнення полку людьми, припасами та матеріальними засобами. Полк, після переведення до Бродів, отримав озброєння і технічне оснащення, та пройшовши курс навчання і бойового вишколу, готувався для відправи на фронт під Київ. Але ускладнення військової ситуації в Західній Україні унеможливило реалізувати ці плани. Я. Окуневський переїхав до Городенки, де не перестає займатися активною громадською діяльністю. Листується з визначними громадськими діячами, а також з редакторами популярних на той час газет [6, с. 186].

15 грудня 1924 р. Я. Окуневський надіслав до газети „Діло» статтю [2], яку редактор Михайло Рудницький відмовився опублікувати. У ній він писав про актуальні і для сьогодення проблеми: „Задній розум усе ліпший як передній, а в українців найпаче. Критикувати усе легше, як самому робити. Критиканство, то наша українська сила. Це найбільший жаль, що ціла Соборна Україна із сорока мільйонів не видала із свого нутра Наполеона, або хоть Наполеончика... Француз Thiers не тільки історію писав, але і історію Франції робити умів. Грушівський історію України пише, а робити її не потрафив... Наполеон I був малий ростом, а великий розумом. Між членами високої Директорії були люди дуже високого росту ... тай тільки! Петрушевич був би пречудним Президентом у впорядкованій республіці, може не гірший як Масарик... Джентльмен Петрушевич сів до стола в карти грати, а партнери його оказались шулерами. Обіграли його фальшивими картами» [10]. Як бачимо, ці зауваження є і сьогодні повчальними.

Як відомо, після поразки Визвольних змагань Трудова Партія й Українська Соціалістична Радикальна Партія підтримували створення Української Військової Організації. Водночас Трудова Партія, що мала в своїх рядах найбільше різноманітного політичного елементу, почала дробитися. З

неї оформилися три групи: дещо просоветська група, група націоналістів „Заграва» і група при часописі „Діло». У 1925 р. утворилась нова партія під назвою Українське Національно-Демократичне Об'єднання (УНДО), яке відіграло в житті Галичини під польською займанщиною поважну політичну роль. Осередок УНД в Городенці очолили д-р Т. Окуневський та його зять д-р Остап Дащинич-Кульчицький, який був секретарем [15, с. 356]. УНДО в Городенщині підтримували священники та вчителі. Партія не робила заходів щодо політичної організації мас, і давала знати про себе лишень тоді, коли йшлося про парламентські вибори.

Розглянувши діяльність братів Окуневських під час Першої світової війни, робимо висновок, що вони зробили вагомий внесок у розвиток національно-визвольного руху. Т. Окуневський відіграв велику роль у житті Городенківщини на початку війни, де насамперед висував ідею самостійності українського народу і Галичини зокрема. Своєю чергою, Я. Окуневський бере активну участь у військових діях. Теофіл та Ярослав Окуневські показали себе, як справжні сини українського народу, докладаючи усіх зусиль для отримання самостійності своєї Батьківщини. Події Першої світової війни тільки піднесли у них, як і в багатьох інших співгромадян, патріотичний дух.

1. ДАЛО. – Ф.1259. – Оп. 1. – Спр. 113–115. Наказ №3 командування української державної жандармерії. Арк.43. 2. ЦДІА у Львові, Ф.383. – Оп.1. – Спр.4. 3. ЦДІА України у м.Львові.– Ф. 238. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 122. 4. Баран З. Маловідомий епізод з історії українсько-угорських відносин (Місія Теофіля Окуневського до Угорщини на початку 1919 року) / Зоя Баран // Записки Наукового товариства імені Т. Шевченка. – 1997. – Т. 233. – С.469–481. 5. Волицький В. Конспіративний військовий гурток учнів і його участь у Городенському перевороті / Городенщина: історико-мемуарний збірник. – Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег. 1978. С.178. 6. Ганіткевич Я. Ярослав Окуневський – військовий лікар, адмірал Австро-Угорського флоту, мандрівник, публіцист, меценат // Вісник НТШ. – 2009. – С. 186. 7. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. – К., 1996. С.78. 8. Дмитрук В. Вони боролися за волю України. – Луцьк, 2004. – С.144. 9. До оборони! // Республіка. – Ч.83. – 13 травня 1919. 10. Дописи // Діло. – 1924, 15 грудня 11. Доценко О. Літопис української революції: матер. і докум. до історії української революції 1917 – 1923. – Київ–Львів, 1923. – Т.2, Кн.4. – С.22. 12. Др. Теофіль Окуневський. Автобіографія // Альманах „Нового Часу» на 1938 р. – Львів, 1937. – С.114–118. 13. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914–1918 рр. – Львів, 1930. С.256. 14. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920 / Вид-ня Українського соціологічного інституту. Серія „Українська революція. Розвідки і матеріали». – Кн. п'ята. – Відень, 1922. – С.39. 15. Марунчак М. Від культурних основ до політичного вивершення. Три політичні віча в Городенці в 1912–1913 рр./ Городенщина: іст.-мемуар. зб. – Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. – С.360. 16. Павленко Ю., Храмов Ю. Українська державність у 1917–1919 рр. – К., 1995. С.56. 17. Передвісники і творці Листопадового Зриву. Західно-українські громадські і політичні діячі / опрац. і зредаг. Степан Волинець. – Вінніпег: Видавнича спілка Тризуб, 1965. – С.35–39. 18. Яшан В. Д-р Теофіль Окуневський/ Городенщина: іст.-мемуар. зб. – Нью-Йорк – Торонто – Вінніпег, 1978. – С.581